

Jan-Hendrik Herbst*

ORCID: 0000-0002-0432-2643

Dortmund, Niemcy

Geneza, założenia i recepcja niemieckiego *Schwerter Konsent*. Rola nauczycieli religii w dyskusji kontrowersyjnych zagadnień**

Origins, Assumptions and Reception
of the German *Schwerter Konsent*: The Role of Religious
Education Teachers in Discussing Controversial Issues

Abstract: This article presents the genesis, basic assumptions and reception of the so-called *Schwerter Konsent*, which formulates didactic foundations for the discussion of controversial issues in religious education in Germany. Although its content is rooted in the German-speaking debate, it has also been adopted in other countries, such as Spain. The *Schwerter Konsent* defines the guiding principles of Christian religious education in public schools, which is oriented towards controversy, maturity and critical faculties, and counteracts the indoctrination of pupils.

Keywords: controversy; indoctrination; maturity; critical competences; religious education; Germany.

* Dr Jan-Hendrik Herbst, Lehrstuhl für Praktische Theologie/Religionspädagogik, Institut für Katholische Theologie, Technische Universität Dortmund, Niemcy; e-mail: jan-hendrik.herbst@tu-dortmund.de

** Tłumaczenie z języka niemieckiego: dr Mariusz Chrostowski, Lehrstuhl für Didaktik der Religionslehre, für Katechetik und Religionspädagogik an der Theologischen Fakultät der KU Eichstätt-Ingolstadt, Niemcy; e-mail: Mariusz.Chrostowski@ku.de

Abstrakt: Celem niniejszego artykułu jest prezentacja genezy, podstawowych założeń oraz recepcji tzw. *Schwerter Konsent*, który formułuje zasady dydaktyczne dotyczące dyskusji nad kontrowersyjnymi zagadnieniami w edukacji religijnej w Niemczech. Choć jego treści są zakorzenione w debacie niemieckojęzycznej, został przyjęty także w innych krajach, np. w Hiszpanii. *Schwerter Konsent* określa pryncypia chrześcijańskiej edukacji religijnej w szkołach publicznych, zorientowanych na kontrowersyjność, dojrzałość i zdolności krytyczne, przeciwdziała także indoktrynacji uczniów.

Słowa kluczowe: kontrowersje; indoktrynacja; dojrzałość; kompetencje krytyczne; edukacja religijna; Niemcy.

1. Wprowadzenie

Edukacja w liberalnej demokracji opiera się na takich zasadach jak otwartość na kontrowersje, krytycyzm, dojrzałość oraz rygor naukowy. Charakteryzuje ją pluralizm oraz – w kontekście nauczania podstawowych wartości demokratycznych – sprzeciw wobec indoktrynacji. Edukacja religijna o charakterze wyznaniowym pozostaje z tym podejściem w ambiwalentnym związku. Z jednej strony, może stać w sprzeczności z takim rozumieniem edukacji, a – jak pokazuje historyczne studium przypadku edukacji religijnej we frankistowskiej Hiszpanii – może być także wykorzystywana jako narzędzie wspierania reżimów autorytarnych (Oelkers, 2018). Z drugiej strony, edukacja religijna w szkołach publicznych bywa również postrzegana jako wkład w kształtowanie odpowiedzialności społecznej oraz postaw demokratycznych (w odniesieniu do Polski: np. Chrostowski, 2022a; 2022b; w odniesieniu do Niemiec: np. Herbst, 2022). Znaczącym krokiem w tym kierunku, który nadał istotny impuls nie tylko w Niemczech, ale także w Europie Południowej i Wschodniej (zob. Pajer, 2012), była uchwała Synodu w Würzburgu z 1974 roku, dotycząca edukacji religijnej, dostosowująca postanowienia Soboru Watykańskiego II do niemieckiego kontekstu. Omawiany tutaj *Schwerter Konsent* – krótki dokument określający sześć zasad organizacji edukacji chrześcijańskiej w szkołach – kontynuuje tę tradycję. Choć ów dokument powstał w Niemczech, jest coraz częściej przyjmowany w krajach Europy Południowej i Wschodniej. Niniejszy artykuł po raz pierwszy przedstawia polskojęzycznym czytelnikom kluczowe impulsy w nim zawarte, jego genezę, treść oraz międzynarodowy odbiór.

W tym kontekście jednym z celów artykułu jest stymulowanie wymiany naukowej między pedagogami religii z dwóch sąsiadujących krajów w odniesieniu do przyszłego rozwoju edukacji religijnej w szkołach publicznych.

2. Geneza

Schwerter Konsent pod tytułem *Principia 3K3P chrześcijańskiej edukacji religijnej w szkołach* został opublikowany w 2022 roku jako wynik sympozjum „New bottle, old wine? A New Perspective on Political Issues in RE”, które odbyło się w dniach 25–26 marca 2022 roku w Katolickiej Akademii w Schwerte (por. oryginalny tekst na końcu niniejszego artykułu). Organizatorami wydarzenia były wspólnie: Instytut Teologii Katolickiej Uniwersytetu TU Dortmund oraz Kommende Dortmund, czyli Instytut Społeczny Archidiecezji Paderborn. Sympozjum zostało zainspirowane współczesnymi kryzysami społecznymi oraz kontrowersyjnymi debatami publicznymi, dotyczącymi między innymi polityki migracyjnej, działań związanych z pandemią COVID-19 oraz kwestii dostaw broni. Wydarzenia te, przyczyniając się do wzrostu polaryzacji społecznej, wpływają także na edukację religijną. Można tu odnieść się do spostrzeżeń teolożki i pedagogożki Kristiny Augst, która zauważa, że „poziom gorączki w dyskursie politycznym znajduje swoje odzwierciedlenie w klasie” (Spichal i Reimann, 2019, s. 110). W tej sytuacji nauczyciele i szkoły stają przed wyzwaniem, w jaki sposób i za pomocą jakich metod poruszać trudne tematy na zajęciach, aby nie powodować napięć ani konfliktów w klasie, szkole, a nawet szerzej – w społeczności. Międzynarodowe badania wskazują, że niejasne wytyczne, dotyczące zajmowania stanowisk w takich sprawach, mogą budzić niepewność wśród nauczycieli (Ho i in., 2017, s. 323–327). Na konferencji podjęto w związku z tym temat zasadniczych kwestii, dotyczących pozycjonowania, neutralności oraz kontrowersji, szczególnie w odniesieniu do takich tematów jak ekonomia, ekologia i antysemityzm. Wymiernym efektem konferencji jest nowo opracowane porozumienie w sprawie edukacji religijnej, nazwane *Schwerter Konsent* (Herbst, Gärtner i Kläsener, 2023). Stanowi odpowiednik *Konsensusu z Beutelsbach*, opracowanego w 1976 roku jako zbiór zasad edukacji obywatelskiej, służy za punkt odniesienia dla wielu przedmiotów i tym samym dla edukacji religijnej. Obejmuje trzy podstawowe zasady, mające na celu rozwój dojrze-

łości politycznej uczniów: zakaz indoktrynacji, wymóg przedstawiania kontrowersji oraz uwzględnianie interesów uczniów.

Na tym etapie warto zauważyć, że *Schwerter Konsent* poprzedza długa historia, którą można rozumieć jako dydaktyczny proces badawczy. Wyrósł on z pracy w interdyscyplinarnych sieciach (np. *Initiativzentrum für politische Bildung und kommunale Demokratie*) oraz w koordynacji między pedagogami religijnymi, teologami, pedagogami społecznymi, a także partnerami współpracy pozaszkolnej (instytucje kościelne, takie jak np. *Kommende Dortmund*). Punktem wyjścia takich działań było założenie, że sympozja naukowe należy rozumieć jako *locus academicus par excellence*, czyli prawdziwe miejsce naukowego zrozumienia i zdobywania wiedzy. Podczas wspomnianej konferencji w Katolickiej Akademii w Schwerte metarefleksyjne pytanie o pozycyjność, kontrowersyjność i neutralność edukacji religijnej było wielokrotnie omawiane z osobami ze środowiska akademickiego, a także z przedstawicielami dydaktyki i praktyki edukacyjnej na podstawie konkretnych przykładów tematycznych. Przed konferencją organizatorzy pracowali nad pierwszą wersją *Schwerter Konsent* (tzw. *Deklaracja dortmundzka*) od 2020 roku. Ten dokument roboczy był omawiany na konferencji, ze szczególnym uwzględnieniem krytycznych i kontrowersyjnych perspektyw (Herbst, Gärtner i Kläsener, 2023, s. 163–202). Dyskusja, która była kontynuowana później przez organizatorów i prelegentów, doprowadziła do całkowitej rewizji dokumentu roboczego. Odzwierciedla to nowa nazwa *Schwerter Konsent*. Silniejszy termin „konsensus” (porozumienie, na które wszyscy się zgadzają) został celowo pominięty, a wybrano słabszy termin – niem. „Konsent” (porozumienie, którego nikt nie odrzuca). To pojęcie, zaczerpnięte z socjokracji, wskazuje na sytuację, że nie ma już żadnych poważnych zastrzeżeń. „Konsent” oznacza, że procedura leżąca u podstaw formułowania zasad nie opiera się na szerokich założeniach, a więc nie nadaje się do bezpośredniego demokratycznego budowania konsensusu. Opiera się za to na względach merytorycznych: inne artykuły z dziedziny polityki i filozofii (np. *Konsensus drezdeński*, 2016) wykazały, że sformułowania konsensusu mogą szybko zyskać hegemonię dydaktyczną ze względu na ich normatywną moc, zapobiegającą niezbędnym kontrowersjom (np. Herbst, 2021, s. 333). Z drugiej strony, *Schwerter Konsent* wymaga, aby „dobry zestaw kryteriów [...] można było rozpoznać po tym, że pozostaje kontrowersyjny”, jak ujął to ekspert w dziedzinie dydaktyki politycznej Tilman Grammes (2016, s. 156). Kontrowersje

te można znaleźć w publikacji *Der Beutelsbacher Konsens in der Religionspädagogik* (Herbst, Gärtner i Kläsener, 2023), w której *Schwerter Konsent* jest omawiany z różnych specjalistycznych perspektyw (katolicka i protestancka edukacja religijna, teologia systematyczna, dydaktyka polityczna).

3. Podstawowe założenia

Jak wspomniano powyżej, *Schwerter Konsent* składa się z sześciu zasad, czyli pryncypiów 3K3P chrześcijańskiej edukacji religijnej w szkołach. Zgodnie z nimi, krótko mówiąc, edukacja religijna jest: 1) kontrowersyjna, tzn. omawia kontrowersyjne tematy, co do których istnieją różne stanowiska w teologii, Kościele i społeczeństwie; 2) krytyczna, tzn. edukacja religijna (auto)krytycznie zastanawia się nad relacjami władzy i ideologiami społecznymi; 3) konstruktywna, tzn. uczniowie są zachęceni do przyjęcia kontrfaktycznej perspektywy interpretowania rzeczywistości poprzez głoszenie Królestwa Bożego; 4) pozycyjna, tzn. edukacja religijna postrzega siebie (refleksyjnie) jako rzecznika marginalizowanych pozycji i osób; 5) partycypacyjna, tzn. zadaniem edukacji religijnej jest zachęcanie uczniów, z uwzględnieniem ich osobistego pochodzenia, zasobów i perspektyw, do aktywnego uczestnictwa w procesie uczenia się oraz przygotowywanie ich do odpowiedzialnego działania; 6) praktyczna, tzn. edukacja religijna otwiera zorientowane na praktykę formy przeżywanej religii, które umożliwiają indywidualną i zbiorową zmianę społeczeństwa oraz sprawiedliwe jego kształtowanie (Gärtner, Herbst i Kläsener, 2022; bardziej szczegółowo: Herbst, Gärtner i Kläsener, 2023, s. 205–206).

Sześć pryncypiów, zawartych w *Schwerter Konsent*, wynika z jego genezy oraz treści, które zostały nakreślone w kontekście historycznym wspomnianego dokumentu w Niemczech. Warto w tym miejscu podkreślić trzy główne linie dyskursu, do których odnosi się tekst zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio, a które w sposób naturalny się ze sobą łączą: 1) Wskazania zawarte w dokumentach dotyczących edukacji religijnej Konferencji Episkopatu Niemiec (niem. Deutsche Bischofskonferenz, DBK), które w szczególny sposób przejęły myśl zawartą w rezolucji Synodu w Würzburgu. Ta tradycja opiera się na fundamentalnych decyzjach dotyczących edukacji religijnej w szkołach publicznych, co umożliwia bliskość *Konsensusu z Beutelsbach*.

Zgodnie z nimi od czasu uchwały synodalnej edukacja religijna została wyraźnie oddzielona od katechezy, zwłaszcza jeśli chodzi o ich cele. Z perspektywy DBK edukacja religijna nie ma już na celu jedynie pogłębiania wiary chrześcijańskiej uczniów, lecz stawia sobie za zadanie umożliwienie refleksyjnego podejścia do własnej wiary i odpowiedzialnego traktowania swojej religijności. 2) Debata na temat edukacji religijnej w Niemczech, w ramach której podobne zestawy pryncypiów lub poszczególne zasady były już wcześniej wprowadzane i omawiane, szczególnie w kontekście współczesnych wydarzeń politycznych. Przykładami są edukacja religijna krytyczna wobec antysemityzmu i rasizmu, a także edukacja religijna na rzecz zrównoważonego rozwoju (np. Bederna, 2021; Gärtner, 2020). Te dwie linie tradycji prowadzą do odniesień do tradycji biblijnej, na przykład do „pełnej nadziei perspektywy głoszenia Królestwa Bożego” w odniesieniu do trzeciego pryncypium, rzecznictwa na rzecz osób i grup marginalizowanych w ramach czwartego pryncypium czy rozumienia edukacji religijnej, która stawia sobie za cel inicjowanie refleksji nad „formami przeżywanej wiary” (np. także DBK, 2005, s. 18). Ponadto 3) warto zwrócić uwagę na pedagogiczną linię dyskursu, która wpisuje się w tradycję edukacji w liberalnych demokracjach. W tym kontekście należy szczególnie podkreślić wcześniej wspomniany, międzynarodowo uznany *Konsensus z Beutelsbach* (1976), dotyczący edukacji politycznej, w ramach którego od tego czasu kluczową zasadą stała się zasada kontrowersji. *Konsensus z Beutelsbach* został zaktualizowany z uwzględnieniem współczesnej i międzynarodowej debaty na temat kontrowersji oraz jej granic (np. Drerup, 2023). W tym sensie, zgodnie z pierwszym pryncypium *Schwerter Konsent*, stanowiska kontrowersyjne omawiane w klasie nie powinny stać w sprzeczności z prawami człowieka ani z naukową wiedzą, opartą na odpowiednich standardach racjonalności, metodologii i argumentacji. Poza tym przyjęto także szerokie i zróżnicowane rozumienie indoktrynacji, obejmujące nie tylko działania nauczyciela (Herbst, 2022, s. 386–390), co sprawia, że podejście denominacyjne nie jest (koniecznie) sprzeczne z zakazem indoktrynacji, zawartym w *Konsensusie z Beutelsbach*. Dodatkowo piąta zasada *Schwerter Konsent* – zasada partycypacji – odnosi się do trzeciej zasady *Konsensusu z Beutelsbach*, którą interpretuje się w kategoriach religijnych lub ideologicznych, tj. uczniowie powinni się uczyć, jak praktycznie postępować zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi lub ideologicznymi (pryncypium 5). Ta orientacja na uczniów, traktowanych

jako podmioty nauczania, i ich interesy nie jest rozumiana w sposób subiektywistyczny i relatywistyczny, lecz jest konfrontowana z uniwersalnymi wartościami wiary, takimi jak „pokój”, „sprawiedliwość” i „odpowiedzialność za stworzenie” (pryncypium 5). Taki sposób myślenia dostosowuje polityczną krytykę dydaktyczną, zgodnie z którą uczniowie powinni nauczyć się „rozpoznawać i reprezentować swoje interesy, nie tracąc z oczu wspólnego dobra” (Widmaier i Zorn, 2016, s. 102). Odpowiada to również kryterium osoby w katolickiej nauce społecznej, które umiejscawia człowieka w szeroko rozumianej sferze społecznej.

Oprócz *Konsensusu z Beutelsbach* istotną rolę w dyskursie pedagogicznym odegrały dwa inne dokumenty. Pierwszym z nich jest *Frankfurcka deklaracja na rzecz krytyczno-emancypacyjnej edukacji politycznej* (2015), zainicjowana przez Forum na rzecz Krytycznej Edukacji Politycznej. Podobnie jak *Schwerter Konsent*, ten dokument ma na celu stymulowanie dyskusji. W kwestii treści przyjmuje on krytyczną perspektywę wobec władzy, której celem jest dostrzeganie zależności i nakładających się nierówności społecznych oraz umiejętność przeciwdziałania im (pryncypium 2). Z drugiej strony, podjęto również inicjatywę opracowania zestawu zasad dla edukacji niepolitycznej. Jest to tzw. *Konsensus drezdeński w sprawie nauczania filozofii i etyki* (2016), który formułuje zasady wspierane przez Fachverband Philosophie e.V., Fachverband Ethik e.V. oraz Forum für Didaktik der Philosophie und Ethik. Dokument zawiera cztery zasady, z których pierwsze trzy są bardzo zbliżone do zasad zawartych w *Konsensusie z Beutelsbach*. Mają one na celu wzmocnienie zdolności osądu poprzez kontrowersję oraz przestrzeganie neutralności ideologicznej i religijnej. Ponadto nauczyciele są zobowiązani do rozwijania pogłębionej świadomości sugestywności, szczególnie w kontekście obrazów i filmów.

Owe kwestie wskazują na podobieństwa i różnice w stosunku do innych zestawów zasad, które zainspirowały *Schwerter Konsent*. Fakt, że Konferencja Episkopatu Niemiec w nowych *Wytycznych ramowych Missio Canonica* (DBK, 2023) również przyjęła zasady kontrowersyjności, dojrzałości i zakazu indoktrynacji z *Konsensusu z Beutelsbach*, świadczy o ich zgodności z nauczaniem Kościoła (DKB, 2023). Według tych wytycznych wszyscy nauczyciele religii w Niemczech są zobowiązani do zapewnienia edukacji religijnej, która promuje dojrzałość religijną, otwartość na kontrowersje i unika indoktrynacji. Ponadto fakt, że podobny zestaw zasad, wywodzących się z trady-

cji protestanckiej, został sformułowany w *Konsensusie z Koblencji* (2024), świadczy o aktualności tego tematu. *Konsensus z Koblencji* zawiera cztery główne zasady: 1) określenie stanowiska i perspektywy (zasada przejrzystości), 2) promowanie kontrowersji (zasada kontrowersji), 3) praktykowanie komunikacji opartej na szacunku (zasada szacunku), 4) rozwijanie umiejętności oceniania i działania (zasada orientacji) (Herbst i Zimmermann, 2024).

Schwerter Konsent odpowiada przede wszystkim na dwa kluczowe zagadnienia: po pierwsze, jak powinna być zorganizowana w przyszłości w szkołach edukacja religijna w pluralistycznym społeczeństwie; po drugie, jak radzić sobie w kontekście edukacji religijnej z konfliktami społecznymi i religijnymi w przestrzeni publicznej. Przyjmuje się, że edukacja religijna zorientowana na dialog i ekumenizm będzie właściwą odpowiedzią na te wyzwania. Powinna ona uwzględniać kontrowersyjną perspektywę wewnętrzną (*ad intra*), obejmującą różnorodność tradycji religijnych zarówno w obrębie jednej religii, jak i między różnymi religiami, oraz kontrowersyjną perspektywę zewnętrzną (*ad extra*), dotyczącą relacji między religijnymi a świeckimi światopoglądami (pryncypium 1).

4. Recepcja

Recepcja *Schwerter Konsent* może zostać skwantyfikowana za pomocą prostych wskaźników. Dokument ten jest już uwzględniany w niektórych indeksach, takich jak portal specjalistyczny z zakresu pedagogiki Fachportal Pädagogik czy teologiczny indeks bibliograficzny Index Theologicus. W wyszukiwarce Google, po 0,32 sekundy wyszukiwania, pojawia się 526 wyników dla frazy *Schwerter Konsent* (data zapytań: 7 listopada 2024 roku, godzina 20:54). Odwołania do dokumentu można znaleźć na popularnych stronach internetowych i blogach teologicznych w Niemczech, takich jak katholisch.de, feinschwarz.net, y-nachten.de, praefaktisch.de, kommende-dortmund.de czy tu-dortmund.de. Inne indeksy nie są jeszcze stosowane z uwagi na stosunkowo niedawne opublikowanie *Schwerter Konsent*. Niemniej wskazuje to, że wzmianki i informacje na jego temat pojawiają się zarówno w artykułach naukowych, jak i na publicznych stronach internetowych. Do tej pory nie przeprowadzono badań empirycznych dotyczących implementacji *Schwerter*

Konsent w niemieckim nauczaniu religii. Jednakże pierwsze badania są już w toku w ramach projektu badawczego realizowanego w Dortmundzie.

Ponadto, zważywszy na ograniczenia dotychczasowych wskaźników służących do kwantyfikacji recepcji dokumentu, warto uzupełnić je o kilka jakościowych specyfikacji dotyczących *Schwerter Konsent*. Dokument ten został już opublikowany w różnych źródłach, m.in. w *Amosinternational* (2022), 16(4), 48–51 oraz *Katechetische Blätter* (2024), 149(1), 69–71. Został również przetłumaczony na osiem języków: angielski, hiszpański, francuski, włoski, portugalski, chorwacki, holenderski i polski, a wkrótce ukaże się także tłumaczenie słowackie. Porozumienie to znajduje zastosowanie nie tylko w niemieckojęzycznej edukacji religijnej, ale jest także uwzględniane w publikacjach brytyjskich, włoskich, hiszpańskich oraz czeskich (np. Mayrhofer, 2024, s. 7; Svobodová i Blascikova, 2024, s. 26–27; Herbst i Hanke, 2024, s. 114).

Schwerter Konsent jest również wymieniany w innych dziedzinach, takich jak np. pedagogika (np. Drerup, 2023, s. 217). Warto tu przywołać renomowane Międzynarodowe Badanie Edukacji Obywatelskiej, które w odniesieniu do *Konsensusu drezdeńskiego* w kwestii nauczania filozofii/etyki oraz *Schwerter Konsent* w edukacji religijnej stwierdza, że „[w] ostatnich latach [...] znaczenie kontrowersji było coraz częściej omawiane także w odniesieniu do innych przedmiotów niż polityka i historia” (Hahn-Laudenberg i Abs, 2024, s. 293). Ponadto *Schwerter Konsent* pojawia się w różnych stowarzyszeniach nauczycieli religii (np. w diecezjach, w Bundesverband der katholischen Religionslehrer und -lehrerinnen an Gymnasien e.V. czy w European Forum for Religious Education in Schools; na temat tego ostatniego: Svobodová i Blascikova, 2024, s. 27). Istnieją także dwa projekty badawcze DFG, realizowane w Dortmundzie, które odnoszą się do kontrowersyjnych tematów oraz edukacji religijnej na rzecz zrównoważonego rozwoju. Wymienione projekty są również inspirowane *Schwerter Konsent* i mieszczą się w jego hermeneutycznych ramach. To wszystko jest równie ważne, jeśli chodzi o praktyczne implikacje, jakie mogą wynikać z takich zestawów zasad (Weißeno, 2017, s. 47), jak i w kontekście faktu, że to sami nauczyciele decydują, na podstawie jakich zasad będą omawiać aktualne kontrowersje (np. Kindlinger i Hahn-Laudenberg, 2023). Aby zrozumieć bariery w ich wdrażaniu i móc poradzić sobie z towarzyszącymi im przeszkodami, normatywne dokumenty zawsze muszą być zestawiane z „empiryczną” rzeczywistością.

Ze względu na krótką „żywołność” dokumentu jak dotąd nie pojawiły się jeszcze krytyczne debaty, które pozwoliłyby omówić (religijno-pedagogiczną) jakość jego założeń (por. de Byl i Grümme, 2024, s. 48–49).

5. Kilka perspektyw na przyszłość

W przyszłości szczególnie produktywne mogłoby się okazać prowadzenie debat na temat abstrakcyjnych zasad, takich jak zakaz indoktrynacji czy wymóg kontrowersyjności w edukacji religijnej, w sposób kazuistyczny, tzn. oparty na analizie konkretnych przypadków (por. np. „normatywne studia przypadków” Harvard Graduate School of Education zatytułowane „Justice in Schools”). W ten sposób abstrakcyjne pojęcia, takie jak neutralność czy dojrzałość, mogłyby zostać wzbogacone o doświadczenia praktyczne. Na razie nie jest jeszcze jasne, w jaki sposób będzie kontynuowana ta dyskusja – czy na konferencjach, w antologiach, czy też w specjalistycznych czasopismach. Prawdopodobnie szczególnie cenne byłoby uwzględnienie doświadczeń innych dziedzin dydaktyki, takich jak dydaktyka polityki, historii, filozofii czy etyki. Z pewnością ważnym elementem tej debaty będą także doświadczenia z innych krajów, takich jak Polska, gdzie nauczanie religii odbywa się w szkołach publicznych. Przyszła międzynarodowa wymiana, choć z pewnością również kontrowersyjna, mogłaby stymulować transfer wiedzy między krajami i przyczynić się do większej integracji refleksji akademickiej (por. Schweitzer i Schreiner, 2020). W szczególności produktywnym miejscem tego rodzaju wymiany może okazać się obszar kształcenia nauczycieli religii, ponieważ jest już przedmiotem międzynarodowych procesów współpracy (np. Berglund i in., 2023).

W ramach międzynarodowej wymiany doświadczeń należy uwzględnić także ograniczenia zasięgu *Schwerter Konsent*. Dokument ten został opracowany na podstawie katolickiej tradycji pedagogiki religijnej, która – podobnie jak uchwała Synodu dotycząca nauczania religii z 1974 roku – zakłada równorzędność perspektyw pedagogicznej i teologicznej. Taki punkt wyjścia implikuje, że edukacja religijna w szkole ma na celu kształtowanie religijnej dojrzałości, a jednocześnie pozostaje odrębna od katechezy kościelnej, choć nie stanowi jej całkowitego przeciwieństwa. Tego rodzaju tradycja pedagogiczna wprowadza jednak specyficzne ograniczenia w zakresie recepcji

dokumentu w kontekstach, w których dominują jednostronne podejścia do edukacji religijnej – czy to wyłącznie pedagogiczne, czy teologiczne. Przykładowo implementacja *Schwerter Konsent* w krajach skandynawskich lub anglosaskich, gdzie zasadniczo dominuje perspektywa pedagogiczna, stanowiłaby znaczące wyzwanie. W takich kontekstach idea nauczyciela religii jako „świadka wiary”, centralna dla dokumentu, byłaby trudna do uzasadnienia teoretycznego i wdrożenia w praktyce edukacyjnej. Co więcej, koncepcja ta może wiązać się z ryzykiem nadmiernego obciążenia nauczycieli oraz z niebezpieczeństwem „przeładowania ich roli” – jak zauważają Marius de Byl i Bernhard Grümme (2024, s. 48–49). Z kolei w krajach takich jak Polska, gdzie edukacja religijna w szkołach jest ściśle powiązana z kościelno-konfesyjnym modelem i postrzegana jako forma pogłębionego wprowadzenia w wiarę, pojawia się pytanie o możliwości przyjęcia i adaptacji *Schwerter Konsent*. Taki kontekst wymagałby dokładniejszego zbadania i ewentualnego dostosowania założeń dokumentu do lokalnych realiów edukacyjnych i kulturowych.

Pomimo wspomnianych wyzwań należy jednak podkreślić znaczący potencjał wymiany międzynarodowej. Choć Polska i Niemcy różnią się pod względem kulturowym, istnieje wiele obszarów wspólnych, szczególnie w odniesieniu do edukacji religijnej oraz stojących przed nią wyzwań – zarówno współczesnych, jak i przyszłych (por. Chrostowski, 2024). Te wspólne wyzwania mogą stać się podstawą owocnej współpracy oraz wartościowej wymiany doświadczeń na poziomie międzykulturowym i międzynarodowym.

Bibliografia

- Bederna, K. (2021). Religiöse Bildung für nachhaltige Entwicklung. Ein didaktisches Modell [Edukacja religijna na rzecz zrównoważonego rozwoju. Model dydaktyczny]. *Religionspädagogische Beiträge*, 44(2), 61–71. <https://doi.org/10.20377/rpb-151>.
- Berglund, J., Roebben, B., Schreiner, P. i Schweitzer, F. (2023). *Educating Religious Education Teachers: Perspectives of International Knowledge Transfer*. Bonn: ViR unipress.
- Byl, M. de i Grümme, B. (2024). Interdisziplinär nach Positionalität fragen: Religiöse Bildung im Dialog mit Politik- und altsprachlicher Didaktik [Inter-

- dyscyplinarne pytania o pozycjonowanie: edukacja religijna w dialogu z dydaktyką języków politycznych i klasycznych]. W: S. Anusiewicz-Baer, C. Hild i M. Abualwafa (red.), *Religiöse Bildung im Transfer. Vermittlung zwischen Religionen, Sprachen und Kulturen* [Edukacja religijna w transferze. Mediacja między religiami, językami i kulturami] (s. 43–61). Stuttgart: Kohlhammer.
- Chrostowski, M. (2022a). The Effects of Religious Education on Prodemocratic Positions in the Face of the Right-wing Populism in Poland: Theoretical Analysis and Clues for Educational Practices. *Journal of Religious Education*, 70, 43–62. <https://doi.org/10.1007/s40839-022-00161-1>.
 - Chrostowski, M. (2022b). „Nieobecny dyskurs”: o potencjale politycznym edukacji religijnej w Polsce. *Łódzkie Studia Teologiczne*, 31(3), 11–27.
 - Chrostowski, M. (2024). Teaching Religion in Postmodern Society: Some Insights from the German “Carousel of Concepts” for the Renewal of Catholic Religious Education in Poland. *British Journal of Religious Education*, 1–19. <https://doi.org/10.1080/01416200.2024.2413098>.
 - DBK [Deutsche Bischofskonferenz]. (2005). *Der Religionsunterricht vor neuen Herausforderungen* [Nauczanie religii przed nowymi wyzwaniami]. Bonn: Sekretariat der DBK.
 - DBK [Deutsche Bischofskonferenz]. (2023). *Musterordnung der katholischen (Erz-)Diözesen Deutschlands für die Erteilung der Missio canonica und der vorläufigen kirchlichen Bevollmächtigung an Lehrkräfte für den katholischen Religionsunterricht* [Regulamin katolickich (arcy-)diecezji Niemiec dotyczący udzielania misji kanonicznej oraz tymczasowego upoważnienia kościelnego nauczycielom do prowadzenia lekcji religii katolickiej]. Bonn: Sekretariat der DBK.
 - Drerup, J. (2023). Demokratieerziehung und Religion in der Kontroverse [Edukacja demokratyczna i religia w kontrowersji]. *Berliner Theologische Zeitschrift*, 40(1), 263–286.
 - Gärtner, C. (2020). *Klima, Corona und das Christentum: Religiöse Bildung für nachhaltige Entwicklung in einer verwundeten Welt* [Klimat, korona i chrześcijaństwo: edukacja religijna na rzecz zrównoważonego rozwoju w zranionym świecie]. Bielefeld.
 - Gärtner, C., Herbst, J.-H. i Kläsener, R. (2022). Der „Schwerter Konsent“ – ein religionspädagogischer Beutelsbacher Konsens? [Schwerter Konsent – Konsensus z Beutelsbach w sprawie edukacji religijnej?]. Pobrano 29 października 2024 z: <https://www.feinschwarz.net/der-schwerter-konsent-ein-religionspaedagogischerbeutelsbacher-konsens/>.

- Grammes, T. (2016). Ein pädagogischer Professionsstandard der politischen Bildung. Fachdidaktisches Denken mit dem Beutelsbacher Konsens [Pedagogiczny standard zawodowy dla edukacji obywatelskiej. Specjalistyczne myślenie dydaktyczne z *Konsensusem z Beutelsbach*]. W: B. Widmaier i P. Zorn (red.), *Brauchen wir den Beutelsbacher Konsens? Eine Debatte der politischen Bildung* [Czy potrzebny jest *Konsensus z Beutelsbach*? Debata o edukacji politycznej] (s. 155–165). Bonn: BpB.
- Hahn-Laudenberg, K. i Abs, H. J. (2024). Kontroversität. (Wie) wird im Unterricht diskutiert? [Kontrowersyjność. (Jak) wygląda dyskusja w klasie?]. W: H. J. Abs, K. Hahn-Laudenberg, D. Deimel i J. F. Ziemes (red.), *ICCS 2022. Schulische Sozialisation und politische Bildung von 14-Jährigen im internationalen Vergleich* [ICCS 2022. Socjalizacja szkolna i edukacja polityczna 14-latków w porównaniu międzynarodowym] (s. 293–308). Münster: Waxmann. <https://doi.org/10.31244/9783830998228.15>.
- Herbst, J.-H. (2021). Braucht religiöse Bildung einen Beutelsbacher Konsens? Philosophiedidaktische Impulse für die religionspädagogische Debatte [Czy edukacja religijna potrzebuje *Konsensusu z Beutelsbach*? Filozoficzno-dydaktyczne impulsy do debaty na temat edukacji religijnej]. *Theo-Web*, 20(2), 321–338. <https://doi.org/10.23770/tw022>.
- Herbst, J.-H. (2022). *Die politische Dimension des Religionsunterrichts. Religionspädagogische Reflexionen, interdisziplinäre Impulse und praktische Perspektiven* [Polityczny wymiar nauczania religii. Refleksje z zakresu pedagogiki religijnej, impulsy interdyscyplinarne i perspektywy praktyczne]. Paderborn: Brill Schöningh.
- Herbst, J.-H. (2023). Art. Beutelsbacher Konsens [Art. *Konsensus z Beutelsbach*]. Pobrano 29 października 2024 z: <https://www.die-bibel.de/ressourcen/wirelex/9-politische-und-rechtliche-dimensionen-religioeser-bildung/beutelsbacher-konsens>.
- Herbst, J.-H., Gärtner, C. i Kläsener, R. (red.). (2023). *Der Beutelsbacher Konsens in der religiösen Bildung. Exemplarische Konkretionen und notwendige Transformationen* [*Konsensus z Beutelsbach* w edukacji religijnej. Przykładowe konkretyzacje i konieczne transformacje]. Frankfurt am Main: Wochenschau.
- Herbst, J.-H. i Hanke, J. (2024). Kontroverse Themen in der (theologischen) Erwachsenenbildung. [Kontrowersyjne tematy w (teologicznej) edukacji dorosłych]. *Erwachsenenbildung*, 70(3), 113–115.
- Herbst, J.-H. i Zimmermann, M. (2024). Der Koblenzer und der Schwerter Konsent als Beispiele für (gelungene) Wissenschaftskommunikation? Ein ten-

- tativer Vergleich [Konsensus koblencki i szwertercki jako przykłady (udanej) komunikacji naukowej? Próba porównania]. *Theo-Web*, 23(2), 165–185.
- Ho, L.-C., McAvoy, P., Hess, D. i Gibbs, B. (2017). Teaching and Learning about Controversial Issues and Topics in the Social Studies. W: M. Manfra i C. Bolick (red.), *The Wiley Handbook of Social Studies Research* (s. 319–335). Hoboken: Wiley-Blackwell.
 - Kindlinger, M. i Hahn-Laudenberg, K. (2023). German Preservice Teachers' Stances on Criteria for Discussing Controversial Issues in the Classroom. *The Journal of Social Studies Research*, 47(3–4), 197–209.
 - *Koblenzer Konsent*. (2024). Pobrano 17 lutego 2025 z: <https://www.akrk.eu/koblenzer-konsent/>.
 - *Konsensus drezdeński*. (2016). Pobrano 20 października 2024 z: <https://www.fachverband-ethik.de>.
 - *Konsensus z Beutelsbach*. (1976). „Beutelsbacher Konsens” cytowany za: Wehling, H.-G. (2016). Konsens à la Beutelsbach? Nachlese zu einem Expertengespräch. Textdokumentation aus dem Jahr 1977 [Konsensus à la Beutelsbach? Podsumowanie rozmowy ekspertów. Dokumentacja tekstowa z 1977 roku]. W: B. Widmaier i P. Zorn (red.), *Brauchen wir den Beutelsbacher Konsens? Eine Debatte der politischen Bildung* [Czy potrzebujemy Konsensu z Beutelsbach? Debata na temat edukacji politycznej] (s. 19–27). Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.
 - Mayrhofer, F. (2024). Gender Constructions in Austrian RE Textbooks – A Comparative Linguistic Textbook Analysis. *British Journal of Religious Education*, 1–12. <https://doi.org/10.1080/01416200.2024.2355219>.
 - Oelkers, J. (2018). Autoritarismus und liberale öffentliche Bildung [Autorytaryzm i liberalna edukacja publiczna]. *Zeitschrift für Pädagogik*, 64(6), 728–748. <https://doi.org/10.25656/01:22171>.
 - Pajer, F. (2012). *Escuela y Religión en Europa. Un camino de cincuenta años [1960–2010]*. Madrid: PPC.
 - Schweitzer, F. i Schreiner, P. (2020). *International Knowledge Transfer in Religious Education*. Münster: Waxmann.
 - Spichal, J. i Reimann, G. (2019). Politische Dimensionen religiöser Bildung – Tagungsrückblick [Polityczne wymiary edukacji religijnej – podsumowanie konferencji]. *Theo-Web*, 18(2), 106–112. <https://doi.org/10.23770/tw0110>.
 - Svobodová, Z. i Blascikova, A. (2024). Odolnost a křesťanská naděje [Odporność a chrześcijańska nadzieja]. *Universe*, 2, 26–27.

-
- Weißeno, G. (2017). Zur Historisierung des Beutelsbacher Konsenses [O historyzacji *Konsensu z Beutelsbach*]. W: S. Frech i D. Richter (red.), *Der Beutelsbacher Konsens: Bedeutung, Wirkung, Kontroversen* [*Konsensus z Beutelsbach: Znaczenie, wpływ, kontrowersje*] (s. 35–56). Schwalbach: Wochenschau.
 - Widmaier, B. i Zorn, P. (2016). Einleitung [Wprowadzenie]. W: B. Widmaier i P. Zorn (red.), *Brauchen wir den Beutelsbacher Konsens? Eine Debatte der politischen Bildung* [Czy potrzebny jest *Konsens z Beutelsbach*? Debata o edukacji politycznej] (s. 9–14). Bonn: BpB.

Załącznik

Konsensus w Schwerte – pryncypia 3K3P chrześcijańskiej edukacji religijnej w szkołach*

Tłumaczenie: Mariusz Chrostowski, przy wsparciu Iwony Obrostek. Oryginalny tekst w: *Katechetische Blätter*, 149(1), 2024, 69–71; opublikowany również w: *Religião y Escuela*, 379, 2024, 14.

Konsensus w Schwerte jest wynikiem sympozjum „New bottle, old wine? A New Perspective on Political Issues in RE”, które odbyło się dnia 2 marca 2022 roku w Katolickiej Akademii w Schwerte. Konferencję zorganizował Instytut Teologii Katolickiej Uniwersytetu Technicznego w Dortmundzie oraz Kommende Dortmund (= Instytut Społeczny Archidiecezji Paderborn). Porozumienie zostało zainspirowane w szczególności uchwałą Synodu w Würzburgu (1974) w sprawie nauczania religii w szkołach publicznych, która spotkała się ze znaczącą recepcją w innych krajach europejskich, m.in. we Włoszech, Hiszpanii, Belgii, Chorwacji, Litwie lub Słowacji.

Konsensus w Schwerte składa się z sześciu zasad (3K3P), które uwzględniają polityczny wymiar religii i edukacji religijnej. Podstawowe źródło inspiracji stanowi dla niego *Konsensus z Beutelsbach* z 1976 roku, poświęcony edukacji politycznej i obywatelskiej w Niemczech, którego założenia zostały zoperacjonalizowane przez niektórych nauczycieli religii w ramach ich praktyki dydaktycznej. Dalszą kontekstualizację oraz omówienie samego tekstu *Konsensusu z Beutelsbach* można znaleźć m.in. w następującej publikacji: Jan-Hendrik Herbst, Claudia Gärtner, Robert Kläsener (red.). (2023). *Der Beutelsbacher Konsens in der religiösen Bildung. Exemplarische Konkretionen und notwendige Transformationen* [*Konsensus z Beutelsbach* w edukacji religijnej. Przykładowe konkretyzacje i konieczne transformacje]. Frankfurt am Main: Wochenschau.

* Zarówno niemieckojęzyczna wersja *Konsensusu w Schwerte*, jak i jego tłumaczenia na język angielski, hiszpański, francuski, włoski, portugalski, chorwacki, holenderski i słowacki są dostępne pod następującym adresem internetowym: <https://www.kommende-dortmund.de/aktuelles/schwerter-konsent>.

Pryncypia (3K3P) *Konsensusu w Schwerte* obejmują sześć następujących aspektów:

Kontrowersyjność

W ramach procesów szkolnego nauczania religii należy omawiać tematy kontrowersyjne, na które istnieją zróżnicowane poglądy zarówno w teologii i Kościele, jak i w samym społeczeństwie. W tym zakresie podstawowy warunek stanowi jednak fakt, że poglądy te nie mogą być sprzeczne z prawami człowieka ani z naukowymi odkryciami, osiągniętymi zgodnie z odpowiednimi standardami racjonalności, metod naukowych i argumentacji. Należy uwzględniać zarówno wewnętrzną (*ad intra*), jak i zewnętrzną (*ad extra*) różnorodność religijną oraz kontrowersje między poglądami religijnymi i świeckimi.

Krytyczność

Przy inicjowaniu i realizacji procesów edukacji religijnej należy (samo)krytycznie rozważać relacje zachodzące pomiędzy władzą polityczną a ideologiami społecznymi, aby dostrzegać i móc skutecznie przeciwstawiać się zależnościom i nierównościom społecznym. Wynika z tego również potrzeba artykułowania krytyki, sprzeciwu i protestu wobec istniejących religijnych, społecznych, mentalnych i związanych z naturą relacji władzy i powiązanych z tym stanem rzeczy ich uwikłań.

Konstruktywność

Edukacja religijna powinna wspierać uczniów poprzez wprowadzanie do procesu wychowawczo-dydaktycznego perspektywy nadziei, związanej z głoszeniem Królestwa Bożego jako kontrfaktycznej perspektywy interpretacji rzeczywistości. Musi obejmować zarówno jej krytyczną analizę, jak i kwestionowanie jej wiarygodności. Ponadto zarówno antycypacyjna, jak i reminiscencyjna orientacja na biblijne idee sprawiedliwości umożliwia formułowanie wizjonerskich koncepcji przyszłości, nawet w warunkach radykalnej aporii nadziei.

Pozycjonalność

Edukacja religijna powinna być (refleksyjnie) pozycjonalna i w tym sensie rozumiana w duchu tradycji biblijnej jako rzeczniczka osób zmarginalizowanych. Nauczyciele religii muszą przede wszystkim uczynić swoją własną pozycję przejrzystą, jednocześnie dać uczniom przestrzeń do krytycznego myślenia, aby mogli sami świadomie się do niej odnieść. Taka podstawowa konstelacja umożliwia przeciwstawienie się osobistej, strukturalnej, instytucjonalnej i egzystencjalnej indoktrynacji.

Partycypacja

W edukacji religijnej należy w pełni uwzględniać osobiste pochodzenie uczniów, ich zasoby i perspektywy oraz zachęcać ich do uczestnictwa w procesie nauczania. Młodzi ludzie powinni się nauczyć, jak mogą partycypować w społeczeństwie w zgodzie ze swoimi własnymi przekonaniami religijnymi lub też świeckimi poglądami na świat. Jednocześnie muszą oni zostać skonfrontowani z tym, że z chrześcijańskiej perspektywy ich partycypacja społeczna musi być ukierunkowana na takie idee jak „pokój”, „sprawiedliwość” i „odpowiedzialność za stworzenie”.

Praktyczność

Edukacja religijna powinna być praktyczna, ponieważ religie są praktyczne. Oprócz zajmowania się religijnymi wzorcami postrzegania i interpretacji świata oraz ich krytyczną oceną musi ona również zachęcać do badania dostępnych, tj. żywych, form religii. Tylko poprzez zaangażowanie w praktykę duchową i (motywowane religijnie) działania społeczno-polityczne edukacja religijna może otwierać drogi do zmiany społeczeństwa – zarówno w sensie indywidualnym, jak i zbiorowym – oraz uczynienia go bardziej sprawiedliwym.